

Kristlig folklöre i Knutby

Av

Eva Lundgren

Det finns en färgglad norsk professor som en gång i tiden valde mig som sin adept; jag skulle vidareföra hennes vetenskapliga arv. Nästan som en lärjunge med en missionsuppgift, lät hon mig förstå, i sin storhet i flera avseenden. Ända tills hon ändrade sig. Och vände om helt. "Det var när du började bli intresserad av den här förskräckliga kristliga folkloren som jag insåg att du inte var en värdig efterträdare."

Så reagerade även Bergens universitet, vars högre representanter lovade guld och gröna skogar om jag bara återvände till fadershuset, det som hade gjort att universitetet hade satsat på mig, religionsvetenskap i lugna farvatten.

Mer än tjugo år senare, i Sverige, upplever jag jämt och ständigt flashbacks, något som påminner om samma sak: Religiös "folklöre" är antingen irrelevant, eller bär på en smittosam inflammation som signalerar: "håll avstånd!" – eller allt däremellan. Och särskilt om den studeras med feministiska glasögon.

Följande text, något anpassad till 65-årshyllningen, är ett av många exempel. Det handlar om ett beställningsverk från *Expressens* kulturredaktion som väntade på mig när jag satte på mobilen efter ett sex timmar långt besök hos Helge Fossmo på Kumlaanstalten i början av september 2006. Kort dessförinnan hade Helge Fossmo sagt till TV4 att han nu ansåg sig vara skyldig till det som hände i pingstförsamlingen Knutby Filadelfia den 10 januari 2004, och han antydde även att flera var involverade; han ville inte säga något mer. Det framkom i media att han hade berättat samma sak i terapisaamtal med läkare och psykoterapeut Rigmor Robèrt, och för mig som forskare. Vid denna tidpunkt hade jag intervjuat Helge Fossmo under ett och ett halvt års tid. *Expressen* ville absolut ha en artikel, om valfritt tema, och gärna personligt skriven.

Men det var bråttom; kunde jag producera artikeln samma kväll? Nja, jag hade några halvfärdiga artiklar hemma. Jag bearbetade en av dessa under kvällen och natten. Artikeln togs emot med entusiastiska ovationer av beställaren. Trots detta trycktes den inte i första taget. Eller andra. Högsta hönset hade satt ner foten. Men jag var välkommen tillbaka. Om jag hade mer passande idéer och uppslag.

Jag blev inte särskilt överraskad – efter många liknande erfarenheter i yttrandefrihetens högberg(erliga) Sverige. Erfarenheter från den stora tidningen i den stad där jag arbetar, och från storstadens huvudtidningar. Men även från akademiska sammanhang. Kristlighetens folklore är så irrelevant – eller är det forskaren som är pestsmittad – att även de som räknas som mina adepter får leta länge för att hitta publiceringsvänliga kanaler.

Jag vill hylla Inger Lövkrona med detta exempel på kristlig folklore. Med sin placering inom "folklore" i vid bemärkelse, och med sina erfarenheter från akademien, inbillar jag mig att hon nickar igenkännande till både det ena och det andra:

I en predikan till sin församling den 26 mars 2006 berättade Åsa Waldau om kollektiv "hemgång": Hon nämnde vid namn de utvalda i församlingen som inom kort skulle "gå hem", det vill säga att de skulle dö. Och de ska gå tillsammans, hjälpa varandra, men en av dem, Alexander Westman, som en gång i tiden var förlovad med Åsas syster Alexandra, kommer att gå först. En rad predikningar i församlingen har även på senare tid koncentrerats kring döden, i en församling där det visade sig inte finnas några gränser mellan liv och död(ande):

Att "komma hem" representerar en övergång till ett kvalitativt bättre liv. Vilket är ett ganska vanligt frikyrkligt tänkande. Som mordet på Alexandra visar, uppfattas inte det religiösa språket, i till exempel de sms som Sara Svensson sade sig styras av när hon riktade skjutvapnet mot Alexandra Fossmo och sedan Daniel Linde, symboliskt, utan konkret. Bokstavstro är heller inget speciellt knutbyskt. Men kopplat till "hemgång" och dödande?

Alexandra hade levt färdigt, direktiv om "hembud" hade kommit så tidigt som 2001. I samspelet mellan Gud och människan ser man ofta människan som ett redskap för den gudomliga viljan. Gud kunde behöva hjälp på traven, som Helge

Fossmo så illustrerande uttryckte logiken. Ur teologiskt perspektiv inte alls en främmande tanke. Men igen: kopplat till "hemgång" och dödande?

Det skruvades till i knutbyförsamlingen. Guden i Knutby krävde renhet, och smutsiga kvinnor sattes i tukt. I perioder av tukt fick den äkta maken inte ha sexuellt umgänge med kvinnan. Även små barn som gråter "i köttet" behöver hårdför uppfostran; hur ska de annars bli "andliga"? Och visst händer det att Gud kräver "offer", predikade Åsa Waldau på träningsskolan som församlingen arrangerade tre gånger per år. Eller han kunde kräva att "en extrem lydnadshandling" skulle utföras, som Sara Svensson övertygades om; en renande och frigörande "nådehandling". Jo, "det spårade ur" enligt Helge Fossmo. Men med andlighetens förförande språk kunde detta döljas. Man talade om Guds hemligheter istället. De som uteslutande uppenbaras för Guds utvalda församling på jorden, knutbyförsamlingen.

Den största och – enligt min åsikt – mörkaste hemlighet som man i församlingens inre krets ansåg sig förvalta, var hemligheten om att Åsa Waldau är Kristi Brud.

Biblisk bröllopsmetaforik har gett upphov till olika teologiska tolkningar, men den knutbyska är speciell, och ovanligt fantasirik. För här uppfattas inte Kristi brud som en bild av församlingen, utan som en levande, speciellt utvald kvinna – Åsa Waldau med namnet Tirsä, den ljuvliga – som ska förenas med gudomen, kroppsligt och sexuellt.

Det var på våren 1999 denna idé började dyka upp, i samband med en exklusiv rit där Åsa Waldau ingick ett kärleksförbund med Jesus Kristus. En ring med sju diamanter blev det konkreta tecknet på förbundet, eller förlovningen om man så vill. Inom loppet av sommaren hade saken utretts teologiskt av den bibelkunniga Helge Fossmo. Åsas man, Patrik Waldau tillhörande den inre ledarkretsen, kunde bekräfta: Han hade själv hört Guds röst säga detta – "Åsa är Jesu brud".

Några månader efter att Åsa Waldau blev Jesu brud dog Heléne Fossmo, Helges första fru, under märkliga omständigheter, 18 december 1999. Personer högt upp i hierarkin hade "hört" att även detta eventuellt kunde komma att förverkligas. Heléne skulle kanske inte leva längre, hon var inte tillräckligt ren, hon förändrades

inte trots vetskapen om detta, hon skulle inte stå pall i den kommande hårdnande andliga striden mot djävulen.

Tre månader efter Helénes bortgång mottar Åsa Waldau i egenskap av Tirsas, Himmelens drottning, en profetia från Brudgummen själv. Från 25 mars till 19 april år 2000 nedtecknar Åsa Waldau Jesu direkta tilltal till henne som sin brud. Hela 24 gånger talar han till sin kommande brud under perioden. Bröllopet är nära förestående, säger han, men Tirsas måste först komma till full klarhet om sin utvaldhet, vilket han håller på att lära henne. "Jag hade dig i min tanke redan vid världens skapelse och jag har väntat på dig sedan dess", "det är dig jag har utvalt bland alla jordens folk till att älska högst", nedtecknar Åsa.

Att Jesus är både Gud och människa, är lärdom sedan länge. Inte fullt så känt är att det också gäller Åsa. "Du är lik mig, kom ihåg det", "du är skapad att vara högre", "du är centrum för allt. Allas förböner och föremål för allas kärlek". I rollen som "bara" man för Åsa, kallas Jesus Dodjadid, som betyder kär vän, den älskade; "jag är din Gud men jag är också din Dodjadid". Tirsas hör Dodjadid tala ofta och mycket om hur han längtar efter att fullt ut tillfredställa henne sexuellt. "Jag längtar efter att få röra vid dig och tillfredsställa din lust, det är min tillfredsställelse att se dig njuta, allt hos dig ger mig lust och njutning. (...) Jag vill smeka dig ömt inifrån och ut, som bara jag kan! Jag njuter när jag ser på dig. Allt hos dig ger mig lust och njutning."

Tirsas skönhet kan naturligtvis ingen övergå. "Du är den allra vackraste i skapelsen", "jag har gett dig din skönhet för det behagar mig att skåda dig i all din skönhet".

Livet här och nu framställer Jesus som en förberedelsetid där "du helgas – avskiljs" från andra. I avskildhet, isolerad, hör hon lättare hans röst. "Jag vet att du tror att du blandar ihop (med) dina egna tankar, så är det inte", du måste "bara våga tro att det är jag som talar".

Dock är det inte bara Guds röst som talar; tiden är full av *tecken*. Ett sådant tecken är att Jesus har krävt ett offer av Åsa: "jag har varit tvungen att pröva var du har din högsta kärlek", utan detta offer kan hon inte nå den nödvändiga insikten, säger han. Därefter: "Men jag tar inte från dig Patrik eller Helge, de är satta för att

vara vid din sida och för att ge dig kärlek.” Detta säger Jesus till Åsa 4 april 2000. Vad eller vem är detta offer, vem har Han eventuellt ”tagit” eller vem skall han ”ta ifrån”: Åsa? Heléne? Alexandra?

Knutby är en apokalyptisk församling, det vill säga en församling där man anser sig speciellt utvald för att motta Guds hemligheter. Gud uppenbarar de egentliga sanningarna endast för en exklusiv skara som ska lyssna till och vara känsliga för den gudomliga rösten; någon hör den direkt, andra tyder den i tecken, i drömmar, i händelser. När Gud drar bort hemlighetens slöja, kan de utvalda se det ingen annan kan se. Men vem är mest kvalificerad att se, höra och tyda rösten? Svaret ger sig självt; Kristi Brud. Det finns nämligen en hierarki även bland de utvalda. Himmelens drottning har en särskild plats; Jesus har trots allt valt henne bland alla kvinnor genom alla tider, hon står därför allra närmast gudomen.

Därefter avtar ”känsligheten” för Guds röst längre ner i ordningen; näst högst upp stod på den tiden Patrik Waldau tillsammans med Helge Fossmo, och senare Urban Fält. Åsa Waldau ansåg i början att Sara Svensson var ren och särskilt lyhörd för Guds röst; hon fick därför under en kort period positionen som Åsas ”huvudtärna” bland kvinnorna. Som bekant störtades hon senare ut i det yttersta mörkret; då uppfattades hon plötsligt som ett Satans redskap. Då kunde Sara inte längre vistas utomhus om Åsa satt på sin balkong; Bruden blev störd i anden av Saras smuts. En smuts som inte heller Åsas Gud tålde.

Hierarkin i Knutby döptes till Plogen, och Åsa benämndes Plogens spets. Den bredaste delen av Plogen var de vanliga församlingsmedlemmarna, som Åsa kallade ”bänkutfillnaden”.

Vad är innebörden i att Kristi brud i Åsa Waldaus skepnad går levande omkring i knutbyförsamlingen? Hon kunde sia om framtiden, varna för den och ge direktiv. Rullstol – förkrossning – död. Om hon hotar, vilket är en av hennes specialiteter, tolkas det som ett gudomligt hot. Medlemmen skräms. När hon inte kan ”se” en viss person i himlen, är det inte Guds mening att den personen ska skåda evighetens härlighet. Kristi Brud har själv väntat länge på att få ”gå hem” och fira bröllop, det vill säga dö; även detta har hon upprepade gånger förmedlat, till exempel genom otaliga sms.

I kristenhetens historia är det mångkulturellt välkänt att människor åberopar att de hör Guds röst – direkt, eller genom tecken, drömmar, ord, händelser. Rent teologihistoriskt har det dels varit ett demokratiskt projekt att gudomlig kunskap inte bara ska vara tillgänglig för de lärde och läskunniga. Rötterna går djupt: Den någorlunda bildade kommer ihåg Luthers teologi kring det allmänna prästadömet, pietismen som åberopade det inre ljuset – jag upplever och känner – som ”omvändelsens” källa. Och i dess förlängning en rad väckelser under förra seklet. Sedan kom utvecklingen av frikyrkligheten, som bland annat omfattar pingströrelsen och den amerikanska nykarismatiska ”trosrörelsen” med sin framgångsteologi, som förts till Sverige framför allt genom Ulf Ekman och Livets ord.

Knutbyförsamlingens teologiska rötter finns här, i ett slags korsning mellan pingst- och nykarismatisk trosrörelse – som dessutom har ett visst släktskap. I den fundamentalistiska trosrörelsen understryks emellertid könens essentiella olikheter starkare, med pater familias i egenskap av den karismatiska mannen: han som ömsom smeker, ömsom härskar, och klär makten i kärlekstermer. Och med tillhörande minutiös över- och underordning i familjen; ska jag köpa Felix eller Slotts senap?

Utvecklingen omfattade även sexuallivet, som kom att bli särskilt viktigt, en källa till kraft – den kraft som gör folk rena och fria, och samtidigt en arena där män kunde visa sin gudomliga potens. I den teologiska ”knutbymixturen” (liksom i delar av trosrörelsen) skedde en olycklig sammanblandning av Den helige Andes kraft, pingstkyrkans grundpelare, och potens och omnipotens, som ledde till att dessa förväxlades med varandra.

Åsa Waldaus efter hand vidlyftiga sexuella rättigheter var därför ingen tillfällighet. Inte heller de sexuella relationer som utvecklades på kors och tvärs i delar av Knutbys ledning.

Knutbyförsamlingens verksamhet med Kristi brud i spetsen illustrerar att det demokratiska projektet om alla människors ”lika” tillgång till den gudomliga rösten kan bli ett fascistiskt projekt, där vissa människor har ett mycket högre människovärde än andra. Några konsekvenser har vi sett i sin konkreta ohygglighet. Men vi har inte sett allt.

För trots att Helge Fossmo sitter väl förvarad på anstalten fortsätter tragedier att ske i Knutby.

Fortfarande har det sekulära Sverige, där religionens roll har osynliggjorts, en församling mitt ibland sig som lever i uppenbarelsens tält och kallar sina mörka hemligheter för Guds hemligheter. Den kristliga folkloren förblir hemlig i det offentliga samtalet, och anses irrelevant, exotisk. Jag tror att konsekvenserna är oöverskådliga.

Eva Lundgren är professor i sociologi vid Uppsala universitet.